

Андријана НИКОЛИЋ*

ЗЛО ОПСТАЈАЊА У ПРИПОВЈЕДАЧКОМ ОПУСУ НИКОЛЕ ЛОПИЧИЋА И МИХАИЛА ГАЗИВОДЕ

...О, мирише земља, мирише, има мирис душе сељакове
и срце велике њејове невоље...

Никола М. Лопичић („Моја земља”)

Никола Лопичић и Михаило Газивода спадају у ред прозаиста који су својим темама били најблискији голом камену са којег су поникли. У усуду и божијој вољи ковала се судбина човјека који јој се покоран од памтивијека не супротставља.

Обиљежавајући својим писањем социо-релалистичко доба, и један и други били су лишени уљепшавања или кићења невоље. Навикли на невољу у дјетињству, подсвјесно је носећи у себи, они су је свјесно преплитали у својим исконским приповијеткама које говоре о злу опстајању у Старој Црној Гори.

Иво Андрић је у рецензији Лопичићеве збирке приповједака *Сељаци* казао да су *ілад* и *љубав једине ітеме і. Лойичићевої іричања*.

„Седам приповедака само су седам монотоних варијанти те исте теме. Међутим, та једноличност није нехотична него вољна и не иде на штету књижевне вредности збирке. Она целом делу даје оно што се у сликарству зове тон”.¹

Лопичићеви приповједачки тематско-мотивски извори и колорит потичу са релативно малог простора од свега неколико сати пјешачког хода, из једне или двије нахије, дакле, ни из све Црне Горе, забиљежио је Јанко Ђоновић, и додаје:

---

* Мр Андријана Николић, професор, О. Ш. „Павле Ровински”, Подгорица

¹ Иво Андрић, *Сељаци* (приповетке) – рецензија, *Гласник СКЗ, іод. XXII, бр. 54–55, сійр. 29–30, 1939. іодине*.

Умјетничка документарност Лопичићевих приповједака говорила је да се сељачки живот исцрпљује у борби за биолошку егзистенцију. Таква Црна Гора је нашла у Лопичићу, у највећем броју мотива, свога аутентичног тумача – као да је себи поставио циљ да илуструје њене оскудице и безизлазе. У ствари, дешавало се обрнуто, пишчева љубав и дубока доживљеност родног краја постали су умјетничка документација многих народних проблема у пресеку. И баш зато што је дао те слике живота око себе спонтано, као истргнуте из стварности, оне посједују снагу увјерљивости и доприносе сазријевању свијести да тај живот треба да се мијења.²

Газивода пише о ликовима из близине Скадарског језера, с обзиром на његово поријекло из Друшића, код Ријеке Црнојевића. Земља вртача и провалија, чудних облика камења и растиња, давала је подстрека узбурканој машти народа да ствара узбудљиве приче... Али, Газивода је пошао другим путем. Приказивао је непосредан, реалан живот, који је сам проживио и доживио.³

Глад, биједа и немаштина тукли су по обојници као најјача прољећна туча. За разлику од Лопичића који је растао уз мајку, Газивода одраста уз бабу, која му је била читав свијет. Ова различитост условљава каснији дискурс тема у којима Лопичић мајку ставља у микроцентар а Газивода некако по страни, али опет са много топлине и њежности његује, лик своје бабе, испред лика оца, не преболивши никад рану смрт мајке и рјеч комшија: *сироче*, која му се урезала за цио живот. И један и други осјетили су глад и биједу у миру и још тежу невољу немаштине у рагу.

Зато су и Лопичић и Газивода проблеме зла и патње свели у микро и макроплан, јер је индивидуа у микроплану тек јединка свеопштег макрозла више врста.

На дискурсу опстанка у злу, јунаци Лопичићевих и Газиводиних приповједака вјерују у свемоћ силе Господње и његово исцјељење рана и јада невољникових. Зависни од своје или животињске врсте, те елементарних природних сила, они су суочени са више врста зла, које им индивидуално загорчавају сужњи живот.

У приповиједи *Синовљева душа*, лирски истанчано и поетски уобличено, Лопичић износи молитве скрушеног оца, удовца, за оздрављење сина:

Сјавај сине, ојейи шеја Вукадин, свейта је тио вода, она је йроврела кроз Исусово ребро, када ја је Јеврејин йробо. Сјавај сине, крв је тио њејова, она ће да ти освјежи душу и да обрадује оца; сјавај, донијеће ти у сну злайни рај, йун молишјава, ојвориће дебелу књиу за шебе. Видим ја њене кори-

² Јанко Ђоновић, *Мариналије о живоју и гјелу Николе Лоичића*.

³ Јован Чађеновић, Рецензија збирци *Разговор уз ојањ*, Народна књига, 2007.

це њред очима, њо су долине њвоја оца шњо бујају и моле за здравље новоја орача, да ојлоде силни сѡрукови, да обркаѡи нова ѡшеница и да узјаше на високи хум, као млади коњаника на силноја хаѡа! Бој не убија младе душе, јер свети ѡрон је ѡклољен лабудовим крилима и он не жели ѡод њима оноја који није живио. Гладна је земља, она ће да узме ѡијело мене сѡарца и масна маслина ће да ороди од крви моје, и из мојих жила да заѡрейѡи надјробна јасика лишћем шайћући: Живио је он!

Расѡи! У сну нека ѡи се анђео смије и крилом ѡе ѡлаги, сине, сѡавај на њејовом рамену, не ѡребаш ѡи ѡако млад никоме до оцу; кад човјек ѡревише зла учини – онда ѡреба да умре. Неће да вене вез на душеку ѡод ѡлавом, узалуд ѡе жели мајка; ојора је земља, ѡврда и немилосрдна, а ѡи си дијеѡе, невиносѡи; расѡи, сине!

Дакле, и Бог и зло постоје, те постојање зла не чини немогућим или невјеројатним да Бог постоји.

Теорију зла савремени амерички филозоф, Алвин Плантинга, аргументује као процес у којем због слободе воље, свемогући Бог ипак није могао створити свијет у којем има моралног добра, а нема моралног зла.

У прилог теорији зла по мишљењу Плантинге добијамо феноменалан истраживачки оквир унутар којег класификујемо приповједачки опус великана црногорског приповиједања између два свјетска рата и свакако Газиводино приповиједање, које је поред Јанка Ђоновића, Чеда Вуковића и Мирка Бањевића обиљежило педесете године прошлога вијека.

У метафизичком злу које се у филозофској традицији заправо и не третира као зло, човјек је ограничен, несавршен, склон гријеху и слабостима, па метафизичко зло упућује на његову грешну структуру већ од самог зачећа, јер је несавршеност одлика наше свакодневице. Све људске аномалије, физичке и/или умне, сврставају се под метафизичко зло на које се не може много утицати, јер је несавршенство човјека његов коначан облик.

Рођење мушког дјетета је култни тренутак у црногорским породицама, слави се данима, као што се мушка глава оплакује годинама. У кући сељака *Мргуда*, у истоименој Лопичићевој приповиједи, старац не може да се радује рођењу физички ометеног сина, након погибије три здрава сина од стране Турака.

Иако се у народу каже:

Треба ја чувати да се мушка свијећа не ѡреѡули

Сељак Мргуд говори другачије:

Дома ми је ѡусѡо. Жена сѡара, а дијеѡе, за несрећу, мало... Три сам укоја', а дочека' ово дијеѡе у седамдесетѡј ѡдини... Родило се криво у нојама, као да је Бој дао ѡриказу... Али велим жени за разјовор, хајде нека жи-

ви... И куд ће несрећа? Три дана дијете не зна за себе... Гледам ја како се мучи као црв, ја мислим: још ми је и тко иребало?...

Плантинја је теоријом физичкој (природној) зла у виду разних несрећа, елементарних непогода, па чак и кад би се људска бића увијек понашала савршено, продубио видике смисаоности природних зала, која су неумољива и не бирају између добрих и лоших, атеиста и теиста, моралних и неморалних. Она су саставна компонента свега што јесте и што живи, рађа се и умире. Под овом теоријом остварен је највећи број приповједака Лопичића и Газиводе, који су неумољивост природних закона вјерно биљежили.

Глад и биједа били су стални сапутници Лопичићева и Газиводиного дјетињства и та се гладна сјена увукла дубоко у стасале људе, да би се у магли сјећања рефлектовала попут копрене у њиховом приповједачком опусу. Научени да живот више узима но што даје свој поетски опус су нијансирали топлим лиричним цртама у тежини гладног и мучног дјетињства, које је од њих направило људе.

У приповиједи *Комад хљеба*, Лопичић казује:

Било ми је десет година., знао сам колико и свако друго десетогодишње дијете, које има зачуђене, безазлене очи. Да ли сам осјећао више? Трио сам, љаговао, а нијесам љлакао. У кући су знали да ја најбоље ирим љлад. Да ли је тко било збој тоја што је сарица биједа дошла рано к мени, и умјесто баке љочела њежно да ме милује и ирати моје кораке?

Ипак, најстрашнију слику глади дао је Лопичић у приповиједи *Марков смијех*, у којој је глад овладала мишљу становника да је иретворити се у зеца већа жеља но да Бој љосвети.

У његовој кући данима није било хљеба. Најтеже му је било збој унука, дјетета које је, ето, вјеровало да у кући има хљеба, само ја Марко крије. Гладно унуче иражило је и иретурало све. Узимало сцолицу, љењало се уза зид, завлачило руке у рује на зиду, вирило у љукоине на љоду, ишло исцод одрова, скидало слике, иражило и иражило, ја, кад би се збиља увјерило да није нема, сјело на одар заљедано у Марка ударило у љлач.

Да је ироста Илијина крв ири овој муци! – дизао се Марко и излазио из куће да иражи рада.

Газивода памти злу глад у лику страшног Шарова, који га у приповиједи *Цицвара* гладан напада, осјетивши мирис цицваре, коју је баба спремила од посљедњег труна кукурузног брашна, за оца му, уморног од пољског рада, на њиви. У приповијеткама *Сваћа*, *Дуње*, *Крушке* и *Смокве*, Газиводе приповиједа о гладном дјетињству сведеном на комад сувог хљеба и танки режањ ријетке чађаве сланине. Батине су свеприсутне у његовом дјетињству и оне психолошки појачавају патње дјетета, сирочета без мај-

ке, бабиног јединца унука, жељног свега. Кад га у дјечијој игри, завученог у врећу, комшија грешком избије, тако да му је кожа пуцала од батина, он о том догађају приповиједа:

Ушо уђе њејова жена, осмотири разбацане вреће, Илију, мене уилаканој и закрављеној. – Шта је ово? – рашири она руке. – Нашио сам их све у врећама, ја овај йлайтио... – И баш њеја, сироче без мајке! – саину се она, йоче да ме љуби и крајем своје сукње чисти моје сузне очи. Расклезих се још више.

Моћ реалног сачињавала је поетски фондус у приповиједању и Лопичића и Газиводе. Ослобођени тривијалног, са истанчаним аналитичким нервом за психологију сваког утканог лика, они су са извјесном топлином и лирском мекоћом приповиједали о злу као компоненти егзистенцијалног, без којег би суштина бивствовања била неприродна у голом камену и сушној земљи од које се окидао крај живота за гладна уста.

Њихови јунаци су типични представници социореализма, ослобођени животног благостања. Црпећи из земље, црпе властити живот и нерипетко скончавају у енигми: „Зашто им Бог није помогао у најтежем тренутку њихове патње?”

Филозофски и теолошки гледано, људи су склони несрећама и болестима, страдањима и патњи, те је њихово суочавање са смрћу најсигурније реално очекивање. У фази реалног и надасве испуњени вјерским набојем, јунаци црногорског соцреализма на брисаном простору властитих имања изложени су патњама које им наносе људи, било у ратовима или међуљудским односима, у вртлозима снажних вихора и мећава, у поплавама и пожарима, њихов опстанак је предиспониран могућом срећом и сигурном несрећом.

У нагонским и опстајућим моментима, кад степен зла надјача микро и макроплан, јавља се потајна и скрушена молитва ка Богу, као у приповиједи Лопичићевој *Стричанова молитва* у којој старац пред страшним невременом изговара молитве упућене Богу: *Боже и свети Никола, ако је што вода, устави је да ми млин не наїрди, да ми сиромаштину не разнесе! Боже и свети Никола! – йонављао је неколико йушта* апострофирајући их посљедњом: *Ко се Боју искрено моли, шоме Бој и йомаже.*

Јунаци приповједног су у структури размишљања и поимања божанског знали да им једино Бог не доноси невоље, те да је вјера у њега једина и преостала снага на путу патње и тешких искушења. Па, и онда, када им Бог није довољно помогао у тешком моменту, они му нису окретали леђа, већ су покушавали да схвате зашто Бог није употријебио све своје моћи да им ублажи тугу, патњу и бол.

У неким фрагментима патријархално се уздиже до инстанце Бога. У приповиједи *Имање*, муж и жена (Марко и Јаница) воде један од њихових

последњих разговора, прије но што ће она умријети од сепсе, усљед тешке повреде трна који јој је убодом у пету нанио по живот озбиљне повреде:

Ако је не окинем (ноћу), умријећу... а ја сам тврда... не бојим се ничега. Ето, ја сад реци. Ја сам твоја жена, твоја је воља моја... Било је то твојој вољи. Па ти ни сад нећу рећи: кидај ми или не кидај ноћу. Нека буде то твоје, а ти ћеш како буде најбоље за нашу кућу, за оно зашто се мучимо цио живој... А ојет уједно рачунам: ако Бој оће да ме вуче у гроб, ти ме залуд оћимаш... Ја мноо о томе мислим, ја се то чинаве ноћи Боју молим, ја шћа он да...

У размишљању Марковом, жена и брак потичу од религијске компоненте, они су производ више силе и такав је његов однос према браку и жени.

Жена је, груј је, од Боја је грехоћа!

Марко је био њобожан сељак, наглашава Лопичић, али он никада није размишљао о величини мудрој сћарца изнад седам небеса. То је била за њега грехоћа греча: људи су сћина кржљава бића, Бој ућравља судбином свега. И жена му је рекла да се моли сваке ноћи Боју... Или ...Биће како Бој оће, а он је за сиротину добар...

Ако бисмо се зауставили на последњој реченици, онда бисмо одговор за поимање Божје воље могли пронаћи у Плантинговој реченици да Бој зна за све што се догађа и да контролише све што се у свијету дешава. Али, ако бисмо се запитали зашто Бог допушта зло, као што се питају многи јунаци Лопчићевих и Газиводиних приповједака, онда са сигурношћу тврдимо да су писци својим вјерским увјерењима допринијели психологији карактера својих јунака. На овој тачки одваја се раскрсница Плантингове теорије и хипотеза по којој Бог у суштини не воли све људе, јер допушта зло. У топлом црногорском камену рађана је вјековна љубав према ближњем свом, па тако и према Богу. У глади и болу, у елементарним непогодама, они не мрзе. Не постоји деструкција, нема нихилизма, већ усправан став у надолазећем у тихој молитви. Такав се приступ назива *теодицеја* – покушај да се оправда Бог пред чињеницом зла у свијету. Покушај да се покаже да је Бог праведан и да има право.

У предвечерју мајка ми је увијек њоворила да идем у собу и молим се пред иконом, Бој ће ми онда даћи хљеба (Н. Лопичић, Сељаци, Комад хљеба).

У приповиједи *Лоза* Лопичић приповиједа о продатом имању винове лозе за спас женина живота, која је од тешког пада у планини поломила ребра и добила унутрашње крварење. На путу до доктора она умире у болном уздаху на носилима. У магловењу сопствених трзавица због продане земље, главни лик Јован као да очекује одобравање својих сусједа, желећи да себе увјери у оно што они кажу:

– Учинио *шїо* сам учинио – одмахивао он руком. – Ње (жене) нема, а нама Бої како да.

– Добро ако Бої да, неїо како. Вазда реци: добро – *їїјешїо їа сїїарац Ђуро*. – Ја, видиш, вазда велим да је добро. Никад нећу злу да *їризнам*. Нећу да ми се *ђаво радује*.

Лопичићева приповијетка *Машов браїї* је истанчана нит која категорише психологију Црногорца, спремног да помогне и жртвује живот читаве породице, како би спасао руског заробљеника од зла аустријске војске. Срећа је тек узгредан појам у њиховом стварању.

Док зло у облику аустријског окупатора хара цетињским крајем, Лопичић каже у приповиједи *Љубица* да је *срећан* био балкански *раїї* и *їурско олово*, које није дало да *Јошов оїтац* доживи да види сина како виси на *вјешалима* и како *їод* њима *аусїиријска четїа* *сједи*, *наоружана*, *їуши* и *сїїражари смрїї*.

Као што се у истој приповиједи комита Мијат радује зачетом дјетету са Љубицом у свом злу ратног вихора, са мирисом крви, барута и смрти, тако се у приповиједи *Колијевка*, домаћин не радује рођењу петог дјетета, иако је мушко, јер глад хара и безобзирно носи животе. Страхујући за породицу због слаба усјева, он ипак на крају прави колијевку за *ђетића*.

Док Јошана, главна јунакиња истоимене приповијетке предводи сеоске надничаре у побједоносном покличу што су издејствовали наставак радова на путу и плаћене наднице, Вукац блијед и скрхан пред снагом жене удовице, којој је прасе појело једино дијете и која се као водарица запослила на путу, не хтијући му продати своје имање и вратити се браћи, пада у столовачу, прекривши уши да не чује снагу коју је тако силно желио заробити и понизити.

Као што су мушкарци симболи снаге у Лопичићевом приповиједању, тако је и једна жена пронашла своје мјесто, раме уз мушкарце читавог села. Њена величина утолико је снажнија што је њена судбина тежа а зло које ју је снашло веће.

Свакако, Плантинга препознаје категорију *моралної зла*. То је оно зло које појединац чини намјерно (свјесно) и тиме узрокује патњу себи другим људима. Другим ријечима, морално зло се сматра морално окривљивим понашањем.

Управо је Лопичић изванредном приповијетком *Дјевојка с їуїа* овјековјечио морално зло у суштини зла опстанка. Невиност и част недужне дјевојке би жртвована безименом инжењеру цесте Цетиње – Брајићи, у корист продужетка радничких надница, јер је и сама радила као водарица на путу у изградњи. Судбина или клетва, на уклетом путу је надничїо и Ђуро, изабраник њеног срца. Не остваривши љубав свог срца, не мога-

ши се одупријети насилнику, скривајући трудноћу и страхан усуд, она се у поодмаклој трудноћи утопи.

Три дана су је њражили. Најзад, нашавши је радници су је њренијели на носилима. Чеџири снажна радника клели су оноја који јој је живоџи уџро- џасџио. На џредњем крају је био Ђурица. Покрај носила мајка је џричала све оно шџио је младу дјевојку снашло, да одржи комад хљеба у усџима. Међу радницима је насџало чудно расџоложење. И у срџби маљеви су ковали шу клеџиву за земљу и везали је за џуџи, који је скубао џланину ка мору.

„Чувати образ” је морална порука Лопичићевих приповијетки чији су јунаци пошли на печалбу у Америку, а њихове жене остале да чувају дјецу, имања и образ прије свега. *На орању*, приповијетка је неисцрпне моралне школе Лопичићевих јунака са села. Одлучност и чврстина мушкарца, којем писац придаје на карактеру, одлучивала је да ли ће се погазити морална начела, или ће нагони преовладати. Док Мијат трећу годину за редом избива у Америци, без јављања о свом животу и раду, његов најбољи комшија Машут брине не само о жени му Илинки и дјетету, већ и о кућном прагу: И мислио је: наши људи иду у свијет, муче се, а ми, ако баш нећемо помоћи, можемо чувати час и образ њихових жена.

У процјепу између части части и трогодишњег чекања, Илинка се несвјесно у жељи одлучује за Машана, који јој строгошћу начела и задане ријечи комшији, окреће леђа. Свјесна покушаја и могућих посљедица, она се утапа у ублу.

Машанов злочин је истанчана психолошка приповијетка кроз когнитивне поремећаје понашања чувара манастирске шуме, Машана, који у мрклој ноћи уловивши жену-дрвокрадицу, јури је до пресушеног убла за који она не зна да постоји. На трагу откровења када ће његова част бити спашена тиме што је уловио лопова игуманове шуме, Машан побједоносно ликује над женом која упавши у пукотину смртно би рањена. У очају, схвативши шта се десило, он се повлачи у себе, док на крају сасвим не полуди од тешке савјести што је скривио смрт жене зарад храстова дрвета.

Па сад ради и мучи се око имања и ње. Трџи два зла! Гори ка’ оџишиџе, а домаће зло џражи вазда комадину џеба у руке! – џуџину се Маџан, уџируџи у дрвене ручице, које су сџиршале као мрџиве укочене руке, окамење- не да се џокрену.

Уважавајући Плантингине теорије зла, додајемо и теорију преображења *моралној зла у морално добро*

Газиводина приповијетка *Разџовор уз ојањ* прототип је ове теорије у лику посрнулог гимназијалца, који бива враћен у токове школске свакодневице захваљујући карактеру који је обликовао очев поштењачки и ба-

бин савјетодавни свијет у дјетињству. – *Кајао сам се и обећао себи да ћу се ѿојравити.*

Он је опет градио повјерење у човјека, тамо гдје би многи ставили зид, он је у свему откривао добро, било да је то ријетко побратимство његова оца и Албанца са друге обале Скадарског језера, или је то лик намргођеног професора који га је као гимназијалца, избавио са погрешног пута и помогао му да заврши школску годину.

Његове приповијетке *Очев ѿобрајим* и *Наш разредни* примјер су људскости у времену које је сурово узимало данак у животу и имању. Анализирајући појам зла у њиховом стваралаштву, непобитно је да су обојица вођена трима основним инстинктима: глад, љубав и вјера у Бога, јединог свемоћног, који је могао да спасе од глади, невоље, болести и смрти, најмоћнијих злих човјекових сјена и којем су се свесрдно молили и очекивали од њега спас.

Егзистенцијализам није имао оквира. Његова је суштина почивала у релацији земља-небо, јер што небо благослови, земља подари. У одређеном временском, али безграничном простору надања и вјеровања, преплитала се бујност живота црногорског сељака који је навикао да се у патњи роди и у глади подиже. Љубав за мајку, домовину, кућу и пушку биле су му генетски предиспониране, као што му је патња била судбинска, јер без ње не би умιο да изнађе могућности преживљавања и опстанка у злу које га је вјековном споном приковало за земљу коју је волио више од живота и коју је чувао као амајлију.

Andrijana NIKOLIĆ

THE IDEA OF THE EVIL OF SURVIVAL IN THE PROSE
OF NIKOLA LOPIČIĆ AND MIHAJLO GAZIVODA

Summary

The power of realistic is what the poetic core of the prose written by Lopičić and Gazivoda consisted of. Deprived of all the trivial aspects, with a refined analytic nerve for the psychology of every character involved, they wrote with a certain lyrical softness about the evil as a component of existence, without which the essence of life on the bare and infertile soil would seem unnatural. In this essay the author deal with the topic of evil a basic link of existence in extremely hard conditions of life which were also the conditions in which Nikola Lopičić and Mihajlo Gazivoda grew up and about which they wrote.

Key words: *evil, love, possession, God, woman, man, hunger, morality*

